

Костадин Пампов

РАЗМИСЛИ ВЪРХУ ЕДНА СТУДИЯ

(Николай Генчев. „Историческата съдба
и народопсихологията на българите“)

Николай Генчев (1931-2000) определено е сред най-значимите имена в българската историография от последните три десетилетия на ХХ в. Самобитен учен, който не само познава историческите факти, но умее да вижда и отвъд тях. Историята при него е основа, върху която ученият изгражда вълнуващ разказ за съдбата и душевността на българите. В това отношение особено показателна е студията му „Историческата съдба и народопсихологията на българите“, която той публикува в Годишника на СУ „Св. Климент Охридски“ през 1985 г.

Според Н. Генчев не подлежи на съмнение, че „От особено значение за нашата тема (взаимозависимостта между история и народопсихология – б. м. К. П.) са така наречените геополитически фактори и силата на тяхното въздействие върху историческата еволюция на българския етнос“. Териториите от двете страни на Балкана той определя като хартландска, тоест сърцевидна земя. Средищното им положение има своите плюсове, но и минуси. Намирайки се на пътя, свързващ Европа, Азия и Африка, тези земи винаги са били пресечна точка на много интереси и наред с културно-историческите натрупвания, разрушенията тук са перманентни. Още през Ранното средновековие България се оказва епицентър на противоборството между Изтока и Запада и това несъмнено е противоречив по своя характер процес.

Н. Генчев разглежда българската държава като държава-буфер, която упражнява насилие, но и закриля. В определена степен запазването на Византия като продължителка на античната цивилизация според него се дължи и на средновековна България, която спира прииждащите от

североизток варварски народи. Като съюзник на Византия българската държава противодейства и на Арабския халифат, а по-късно и на западно-християнските кръстоносни походи. Историческият смисъл на това противодействие според Н. Генчев ясно се вижда, ако се съпостави със събития, при които то не е било сполучливо. Както се е получило при осmano-турското нашествие на Балканите в края на XIV в. Буферната и посредническата роля на българската държава има военнополитическо, но и културно-цивилизационно значение. Наред с Византия България се превръща във фактор на източноправославната цивилизация, посредник между нея и редица славянски и други народи.

Според Н. Генчев обаче, въпреки безспорните постижения през т. нар. „героичен период“ (VII – X в.), България не успява трайно да стъпи на Бяло и Адриатическо море, за да получи достъп до световните морета. Тя не създава морска флота и няма предимствата, които има Византия като световна морска сила. Твърде дълго продължава и времето, в което българската държава е изградена на родово-племенен, а не на държавно-централистичен принцип. В средата на X в. Византия вече не изпитва необходимост от защитната роля на България и прави всичко възможно в една половинвековна война да сложи край на нейното независимо съществуване в началото на XI в. Разбира се, Византия не променя държавно-политическия модел и религията в българските земи, тъй-като те са заети от самата нея, но историческата еволюция на българската народност в много отношения е забавена за цели 167 години.

Н. Генчев е убеден, че Втората българска държава (края на XII – края на XIV в.) в съгъстен вид повтаря историята на Първата. Отново настъпва героичен период, свързан с времето на първите Асеневци, отново българската държава е покровител на източно-християнския свят, отново по същество българско е т. нар. „южно-славянско влияние“ върху страни като Сърбия, Влашко, Молдова и Русия.

Интензивният исторически и най-вече военнополитически ритъм на Първата и Втората българската държава дава основание на Н. Генчев да твърди, че от VII до XIV в. съотношението между мирните и военните години е 1:1. Тоест, ако българите са имали една мирна година, една цяла са воювали за нея. Средновековна България според него е един

непрекъснат военен лагер и това слага траен негативен отпечатък върху българската психика.

Заличаването на България от картата на средновековна Европа, в резултат на османо-турското нашествие, нанася тежки поражения и върху културно-историческата ѝ приемственост. Н. Генчев е категоричен, че от края на XIV в. в нашите земи се насажда вариант на ислямската цивилизация, който е дълбоко противоположен на дотогавашната българска историческа традиция. Ударът върху тази традиция е до такава степен парализиращ, че адекватен отговор ще последва едва три века по-късно. Това става по време на Българското възраждане през XVIII и XIX в., когато според Н. Генчев усилията на българите са мотивирани от стремежа им да възстановят държавата и културно-историческото си наследство.

Усилията на българите са огромни, но целите им се осъществяват в твърде малка степен. След Руско-турската война от 1877-1878 г., в резултат на Берлинския договор, България се възстановява като незначителна държавица между Дунав, Стара планина и Софийския санджак, зависима от силите, определящи статуквото в Ориента. Въпреки тези обстоятелства българите продължават и тогава да живеят с усещането, че са голяма и значителна нация в Европейския югоизток. В потвърждение на това идват Съединението, победата в Сръбско-българската война през 1885 г., обявяването на Независимостта през 1908 г.

Митичните подвизи на българите по-късно в Балканските войни от 1912-1913 г. и в Първата световна от 1915-1918 г. не довеждат до национално обединение и историческото им наследство е до голяма степен разпиляно. Договорът от Ньой от 1919 г. по още по-трагичен начин потвърждава Берлинския от 1878 г.

В резултат на двете национални катастрофи (1913 и 1919 г.) след Първата световна война България е въввлечена в ситуация на перманентна гражданска война. Тя продължава и по време на Втората световна война (1939 – 1945 г.), когато държавата прави пореден и последен опит да реши справедливата българска национална кауза.

След Втората световна война в резултат на договорености, в които страната ни не е фактор, у нас се установява обществено-политически ред, съдържащ принципно нова гледна точка за историческото битие.

Като се опира на направения преглед на българската история Н. Генчев обособява няколко основни черти, оказали трайно въздействие върху изграждането и функционирането на българската народопсихология:

1. Силно начупена крива на възходи и падения в развитието на държавата и народността.

2. Продължителни прекъсвания на държавния живот, като господстваща тенденция е обезличаването на българската държава.

3. Незавършеност на историческите процеси и главно на национално-образуващия, при които ускореното формиране на нацията е съпътствано от бърза разруха .

4. Многобройни войни, кървави и почти непрекъснати сблъсъци със силни противници, съчетани с вътрешни конфликти, непознаващи националната толерантност.

Тези черти на българската история са изградили в българското съзнание краткия оптимизъм на възмогането и дълбоките сътресения на разрухата. Българската психика трайно се е формирала в зависимост и под въздействието на фактори като: кръвта, мъката и липсата на исторически шанс. Формирало се е състояние на очакване у българите за идващото като нещо лошо и непредотвратимо. Всичко това по особен начин моделира българската народопсихология.

Чуждите политически господства са способствали българите да си изградят стереотипи, при които често те не намират мярата между националния nihilизъм и националната мегаломания.

Н. Генчев е категоричен, че българските политически нрави са подхранвани непрекъснато от „филства” и „фобства”, от партизанщина, от деленето на хората на „наши” и „ваши”, от недоверието към интелигенцията и от неизкоренимия стремеж към келепира.

Въпреки това обаче, дори на основата на конформизма и нагаждането, българите винаги са се стремели да отстояват българската идея. От превратностите на своята история те са се научили да се придържат към вековните си

традиции, дълбоко са се привързали към земята си и са превърнали дори патриархалният консерватизъм в част от инстинкта си за оцеляване.

Според Н. Генчев българите споделят убеждението, че „... всеки е по своему велик, всеки е по човешки грешен. На княз Борис I не може да се прости синеубийството, на Симеон Велики – химерите за Цариград, на цар Иван Асен II – многоженството”. В този смисъл едва ли има народ с толкова отрицателно отношение към великите в своята история. В българското съзнание Паисий е покрит с мъглявина, в същото това съзнание не са пощадени дори герои като Ботев и Бенковски.

Българите все пак са запазили едно недосегаемо кътче в душите си, където са поставили образа на един безспорен герой и мъченик – Васил Левски. Според Н. Генчев не подлежи на съмнение, че след толкова века на кръв и мъка, в този образ българите са видели антипода на страха и поради това са го канонизирали в съзнанието си. Изстрадалата народна душа е искала чрез образа на Апостола на свободата да се извиси над чернилката на живота и да направи възможно нейното спокойствие, равновесието и вярата ѝ...

По същество в тези няколко страници възпроизвеждам идеите на Н. Генчев, без да полемизирам с тях. Той според мене е от тези изследователи на българското минало и душевност, за които истината е условие, без което историята е всичко друго, но не и история. За него народопсихологията на българите е идеален, макар и не тъждествен образ на българската история. Това негово разбиране намирам за особено важно и то именно предизвика настоящите ми размисли.